

CUMHURİYETİN İLANINDAN GÜNÜMÜZE TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERS KİTAPLARININ İNCELENMESİ: (1923-2018)

Dr. Öğrt. Üy. Hilmi DEMİRAL¹

Online Published: December, 30, 2018

Suggested Citation: Demiral, H. (2019). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarının İncelenmesi: (1923-2018). *YILDIZ Journal of Educational Research*,3(2), 44-58.

Abstract

High School implemented in 2015, 2017 and 2018 together with the Turkish language and literature curriculum has emerged fundamental changes in the education literature in Turkey. The most important of these changes is the adoption of a genus-based approach rather than a chronological-based literature, and the other is the determination of learning areas based on language skills. As a result of these changes, learning areas are not based on literary periods; Reading, writing, speaking and listening skills were created according to. In addition, it was based on the text types of poetry, stories, novels and theater. Depending on this radical change, the design and content of the textbooks should be rearranged and shaped according to the philosophy of the new curriculum.

For the study, 50 Turkish language and literature textbooks which have been used since the proclamation of the Republic have been examined. For this purpose, 50 TDE textbook subject area which can be accessed from 1926 starting from a yearly period is selected according to the textbook examination criteria and historically. In this study, the document analysis method which is one of the qualitative research designs was used and the findings were evaluated according to the descriptive analysis principles.

In this study, the levels of TDE textbooks used from past to present or similar or contradictory aspects of teaching methods, the distance to the level reached in the teaching of Turkish language and literature and the ability to gain basic competences were examined.

Based on this study, the historical development of Turkish language and literature textbooks is tried to be determined. The textbooks published until 1994 are usually prepared by only one author, there are no visual elements in the textbooks and there are no measurement and evaluation sections. Research results; It is thought that the textbooks to be prepared within the framework of the new education program will contribute to more qualified preparation in terms of teaching and material design principles.

Keywords: Turkish Language and Literature Teaching, 1923-2018, Course Books

¹ Corresponding author:
e-mail: hilmidemiral@ogu.edu.tr

Öz

Liselerde uygulanan 2015, 2017 ve 2018 Türk dili ve edebiyatı öğretim programlarıyla birlikte, Türkiye’deki edebiyat eğitiminde köklü değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu değişikliklerden en önemlisi kronolojik temelli bir edebiyat öğretimi yerine türe dayalı bir anlayışın benimsenmesi, diğeri de öğrenme alanlarının dil becerileri esas alınarak belirlenmesidir. Bu değişimlerin sonucu olarak öğrenme alanları edebî dönemlere göre değil; okuma, yazma, konuşma ve dinleme becerilerine göre oluşturulmuştur. Ayrıca başta şiir, hikâye, roman ve tiyatro olmak üzere metin türlerini esas almıştır. Bu köklü değişime bağlı olarak ders kitaplarının tasarımı ve içeriği de yeniden düzenlenmeli ve yeni öğretim programının felsefesine göre şekillenmelidir. Bu çalışmada, öğretim programlarıyla aynı doğrultuda değişmesi gereken ders kitaplarının kronolojik olarak incelenmesi amaçlanmıştır..

Çalışma için 1926’dan başlayarak onar yıllık dönemden ulaşılabilen 50 TDE ders kitabı konu alanı ders kitabı inceleme ölçütlerine göre ve tarihsel olarak seçilmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmış, elde edilen bulgular betimsel analiz ilkelerine göre değerlendirilmiştir.

Çalışmada, geçmişten bugüne kullanılan TDE ders kitaplarının öğretim yaklaşımlarıyla benzeşen veya çelişen yönleri, Türk dili ve edebiyatı öğretiminde ulaşılan düzeye uzaklık durumları ve temel yeterlilikleri kazandırabilme düzeyleri incelenmiştir.

Bu çalışmadan hareketle, Türk dili ve edebiyatı dersi kitaplarının tarihsel gelişimi belirlenmeye çalışılmıştır. 1994’e kadar basılan ders kitaplarının genellikle tek yazar tarafından hazırlandığı, ders kitaplarında görsel öğelere yer verilmediği, ölçme ve değerlendirme bölümlerinin olmadığı ortaya çıkan sonuçlardan bazılarıdır. Araştırma sonuçlarının yeni eğitim programı çerçevesinde hazırlanacak ders kitaplarının öğretim ve materyal tasarımı ilkeleri açısından daha nitelikli hazırlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk dili ve edebiyatı öğretimi, 1923-2018, ders kitapları

Giriş

Yönetim sisteminin değişmesiyle birlikte ekonomik ve siyasi açılardan atılım içinde olan Türkiye’de bir taraftan PISA, TIMMS ve PIRLS gibi uluslararası sınavlardaki başarı sırlamasını artırmak, diğer taraftan ABİDE ve okuma becerilerinin değerlendirilmesi gibi ulusal ölçme ve değerlendirme çalışmalarıyla eğitim alanında da niteliği artırıcı çalışmalar planlanmaktadır. Ayrıca okullar arasındaki eğitim-öğretim farklılıklarının giderilmesi, öğrenci başarısının merkezî sınavlar dışındaki ölçütlerle tespiti, öğretmenlik mesleğinin niteliğinin artırılması ve aldıkları eğitimi hayatın tüm aşamalarında kullanabilen bireyler yetiştirmek bu planlar arasında sayılabilir. Millî Eğitim Bakanlığı yeni öğrenme kuramları doğrultusunda 2005 yılından bugüne öğretim programlarında çeşitli değişikliklere gitmiş, müfredatları sıfırdan değiştirmek yerine iyileştirmeler yapmayı öngörmüştür. Böylelikle, bireyin hazır bilgiyi tekrarlamasının ötesinde farklı öğrenme anlayışlarıyla kendisi hayata hazırlaması hedeflenmiştir. Türk

dili ve edebiyatı öğretiminde; öğrencileri yalnız bilgi aktarımına dayalı, ders kitabına endeksli, yaşam ve insan hammaddesinden yoksun ezberci eğitim anlayışıyla eğitmek yerine; yeni öğretim-öğrenme kuramları çerçevesinde okuyan, yazan, eleştirel düşünebilen, nitelikli dinleyen, topluluk karşısında hazırlıklı ve hazırlıksız konuşma becerilerine sahip ve edebî zevk sahibi bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Eğitim anlayışındaki değişim, öğretim materyallerinde de kendini göstermekte; geçmişten bugüne tepegöz, ses kayıt cihazı, bilgisayar, projeksiyon, etkileşimli tahta ve tablet gibi teknolojik araçların kullanımını yaygınlaştırarak öğrenme sürecinin daha etkin kılınması düşünülmektedir. Bu eğilim, ders kitaplarının öneminin giderek azalacağı düşüncesini akla getirebilir. Ancak diğer eğitim araçlarının tek başına öğretim programının bütün içeriğine sahip olamadığı ve okullardaki araç-gereç yoksunluğu dikkate alındığında, ders kitaplarının hâlâ en etkili öğretim aracı olduğu görülecektir. Ceyhan ve Yiğit (2004) de, sınıf içinde kullanılan çeşitli geleneksel ve modern araç-gereçler olmakla birlikte, yapılan araştırmaların kitabın günümüzde de sınıf içindeki yerinin çok önemli olduğunu; öğretmenin birçok etkinliği kitapla başlatıp kitapla sürdürdüğünü belirtmektedir.

Ders kitaplarının ana işlevleri; bilgi verme, bilgileri dizgeleştirme, kendi kendine öğrenme, eşgüdümleme ve kişilik geliştirme olarak sayılabilir. Kitaplar bu işlevleri, ders alanına giren bütün gerekli bilgileri içeriğinde toplayarak ve aynı zamanda bilgilerden hareket ederek gerekli deneyimleri kazandırmak için çeşitli amaçlar doğrultusunda yapılacak alıştırmalarla, belirli etkinliklerin yerine getirilmesi şeklinde sağlarlar (TUGİAD,1993). Ders kitaplarının bu temel işlevleri göz önüne alındığında, ders kitabı kullanımı Türk dili ve edebiyatı derslerinde daha gerekli olmaktadır. Çünkü edebî eserlerin sayısı ve nitelik yönünden çokluğu, ekonomik olarak bunların tamamını edinmenin getireceği yük ve öğrenciler arasında edebî zevk yönünden bireysel farklılıklar bulunması Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının etkin olarak kullanımını gerektirmektedir. Ayrıca Türk dili ile edebiyatın, teorik bilgilerin uygulamalı olarak işlenmesiyle öğrenilen iki alan olması da bu nedenler arasında sayılabilir.

Ders kitapları üzerine yapılan incelemelerde yazara, esere ve döneme göre çeşitli sınıflamalar yapılabilir. Ayrıca biçim ve içerik ana başlıkları altında kitap incelemesi yapmak da mümkündür. Araştırmada Türk dili ve edebiyatı ders kitapları inceleneceği için bir edebî tür olan “*eleştiri*” de bu sınıflamalarda göz önünde bulundurulabilir. Düzyazı türleri içinde yer alan “eleştiri” -ya da eski adıyla “tenkit”- TDK Sözlüğünde (1998), “*Bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle sağlamak ve değerlendirmek amacıyla yazılan yazı türü, kritik*” olarak tanımlanır. Eleştirinin şekli ve içeriği, insanın var olup toplumla iletişime geçtiği günden beri hep tartışıla gelmiştir. Her eleştirmen; inancına, yetişme biçimine ve beğenilerine göre esere farklı yaklaşabilir. Ceyhan ve Yiğit’e (2004) göre literatürde; “*senkronik yaklaşım, eserden hareket etme, yazardan hareket etme, estetiksel değerlendirme, ideolojik yaklaşım, felsefi yaklaşım, psiko-sosyal yaklaşım, bilimsel yaklaşım, izlenimci yaklaşım, nesnel yaklaşım, yapısalcı yaklaşım, stilistik yaklaşım*” gibi sayısı daha da arttırabilecek eleştiri yaklaşımları da vardır. Araştırmaya bu yaklaşımlardan dördü dâhil edilmiştir: eserden hareket etme, estetiksel değerlendirme, bilimsel yaklaşım, nesnel yaklaşım.

Problem Durumu ve Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; “*1923-2018 arasında okutulan Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının tarihsel gelişimini belirlemek*”tir. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevaplar aranacaktır:

1. 1923-2018 arasında okutulan TDE ders kitaplarının *biçim özellikleri* nasıldır?
 - a. *Görsel tasarım özellikleri* ne durumdadır?
 - b. *Eğitsel tasarım özellikleri* ne durumdadır?
2. 1923-2018 arasında okutulan TDE ders kitaplarının *içerik özellikleri* nasıldır?
 - a. *Bilimsel içerik özellikleri* ne durumdadır?
 - b. *Dil ve anlatım özellikleri* ne durumdadır?
 - c. *Ölçme ve değerlendirme özellikleri* ne durumdadır?

Yukarıdaki amaç ve alt amaçlar yoluyla, Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının yeni yaklaşımlarla çelişen yönlerini tespit etmek ve yeni öğretim programına göre hazırlanacak ders kitaplarının daha nitelikli hâle getirilmesine katkı sağlamaktır. Ayrıca incelenen ders kitaplarının Türk dili ve edebiyatı öğretiminde ulaşılan düzeye uzaklık durumları ile temel yeterlikleri karşılama düzeyleri de değerlendirilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki her dönem, kendi şartları içinde değerlendirilmelidir. Bu araştırmada, geçmişteki ders kitapları üzerine çağımızın eğitim anlayışı doğrultusunda

ve ders kitabı inceleme ölçütlerine göre bir değerlendirme yapılmaya çalışılmaktadır. Elbette 1930 ve 1940'lı yılların eğitim anlayışı ve beklentileri ile bugünkü eğitim anlayışı ve beklentiler aynı olamaz. Çalışmanın amacı, Türk dilinin ve Türk edebiyatının gelişimine katkı sağlayan ders kitabı yazarlarını haksızca eleştirmek değil; sadece Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının tarihî sürecini tespit edip yeni hazırlanacak ders kitaplarının öğrenciler için daha işlevsel ve nitelikli hâle getirilmesine katkı sağlamaktır.

Yöntem

Cumhuriyetin ilanından günümüze Türk dili ve edebiyatı dersi kitaplarının incelendiği bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. (Yıldırım ve Şimşek, 2003). Doküman incelemesi, belgesel tarama ya da belgesel gözlem olarak da tanımlanmaktadır. Doküman analizi yöntemi iki farklı amaç için kullanılabilir; bunlar genel tarama ve içerik çözümlenmesidir (Karasar, 2005). Doküman incelemesi belli başlı beş aşamada yapılabilir: dokümanlara ulaşma, orijinalliğin kontrol edilmesi, dokümanların anlaşılması, verinin analiz edilmesi, verinin kullanılması (Strauss ve Corbin,1990).

Araştırmanın çalışma grubunu 1926'dan 2018'e kadar liselerde okutulan ve MEB tarafından onaylanmış 50 ders kitabı oluşturmaktadır. Ders kitaplarının künye bilgileri Tablo-1'de verilmiştir. Tablo oluşturulurken aynı yazar/yazarlara ait kitapların I-II-III-IV hâlleri yeni bir satıra yazılmamış, aynı satırın devamına II-III-IV şeklinde eklenmiştir. Böylelikle 23 başlıkta listelenen 50 ders kitabı yayın yılı ve yayınevleri de verilerek ortaya konmuştur.

Tablo-1: İncelenen Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının bilgileri

No	Yıl	Yazar Adı-Soyadı	Eser Adı	Yayınevi
1	1926	Mufazzi TEVFİK, Hümamizade İhsan, Hasan Ali	Türk Edebiyatı Numuneleri, Lise II. Devre	İstanbul Millî Matbaa
2	1928	Ali Canip YÖNTEM	Edebiyat, Lise II. Devre I. Sınıf	İstanbul Devlet Mtb.
3	1930	Ali Canip YÖNTEM	Edebiyat, Lise II. Devre I. Sınıf	Kanat Kütüphanesi
4	1932	Ali Canip YÖNTEM	Edebiyat, Lise II. Devre I. Sınıf	Kanat Kütüphanesi
5	1942	Nihat Sami BANARLI	Metinlerle Edebi Bilgiler, Lise I. Sınıf	Remzi Kitabevi
6	195?	Vasfi Mahir KOCATÜRK	Metinlerle Türk Edebiyatı I-II	İnkılâp Kitabevi
7	1958	Mustafa Nihat ÖZÖN Kemal DEMİRAY	Türk Dili ve Edebiyatı II-III	İnkılâp Kitabevi
8	1954 1955	Abdurrahman NİSARİ	Metinle Türk Edebiyatı II-III-IV	İnkılâp Kitabevi
9	1961 1962	Mustafa Nihat ÖZÖN Kemal DEMİRAY	Türk Dili ve Edebiyatı I-II-III	İnkılâp Kitabevi
10	1961	Suut Kemal YETKİN	Örnekleriyle Türk ve Batı Edebiyatı II	İnkılâp Kitabevi
11	1976 1977	Mehmet KAPLAN	Edebiyat Lise I-II-III	Millî Eğitim Yay.
12	1975	Özdemir SARICA, Mahir ÜNLÜ, Ömer ÖZCAN	Türk Dili ve Edebiyatı I-II-III	İnkılâp-Aka Kitabevi
13	1989 1993	Nihat Sami BANARLI	Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı I-II-III	Remzi Kitabevi
14	1994	Komisyon	Türk Dili ve Edebiyatı I-II-III-IV	MEB Basımevi
15	2001	Komisyon	Türk Dili ve Edebiyatı I-II-III	MEB Basımevi
16	2006 2008	Komisyon	Türk Edebiyatı 9-10-11-12	MEB Basımevi
17	2011	Komisyon	Türk Edebiyatı 9-10-11-12	MEB Basımevi
18	2015	Komisyon	Türk Dili ve Edebiyatı 9-10-11-12	MEB Basımevi
19	2016	Komisyon	Türk Dili ve Edebiyatı 9	MEB Basımevi
20	2016	Yaşar Tatlıtürk	Türk Dili ve Edebiyatı 10	Nova Yayıncılık
21	2016	Komisyon	Türk Dili ve Edebiyatı 11	MEB Basımevi
22	2017	Aylin H. Başaran Yılmaz	Türk Dili ve Edebiyatı 10	Biryay Yayınevi
23	2018	Komisyon	Türk Dili ve Edebiyatı 9-12	MEB Basımevi

Çalışma grubunda yer alan ve MEB tarafından onaylanarak liselerde okutulan 50 ders kitabı (bkz. Tablo-1) eğitim fakültelerinde okutulan “Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi” dersindeki ölçütler ve MEB’in yeni ders kitaplarının hazırlanması, incelenmesi ve değerlendirilmesinde belirlediği hedefler göz önüne alınarak “biçim” ve “içerik” ana başlıkları altında; “görsel tasarım, eğitsel tasarım, bilimsel içerik, dil ve anlatım, ölçme ve değerlendirme” olmak üzere beş alt bölümde incelenmiştir.

Araştırma verilerinin toplanması için öncelikle 1928'den 2018'e kadar geçen sürede okutulan ders kitaplarından onar yıllık (1920, 1930, 1940, 1950, 1960, 1970, 1980, 1990 ve 2000, 2010) dönemler hâlinde ulaşılabilen ders kitapları incelemeye alınmıştır. Bu kitaplar bazıları değişik illerdeki sahaflardan satın alınmış, bazıları kütüphanelerden ödünç alınmış, özellikle son dönem kitapları da MEB'e bağlı liselerden temin edilmiştir.

Araştırma verilerinin analizi ve yorumlanması için, toplanan 45 ders kitabı betimsel analiz ilkelerine göre değerlendirilmiştir. Bu ilkeler; (1) Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma, (2) Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, (3) Bulguların tanımlanması, (4) Bulguların yorumlanmasıdır (Strauss ve Corbin,1990). Öncelikle betimsel analiz ilkelerine uygun olarak ve ders kitabı inceleme alan yazını dikkate alınarak Kılıç ve Seven (2011) tarafından önerilen iki ana çerçeve ve bunlara bağlı beş alt tema oluşturulmuştur. Daha önce belirlenen bu iki ana tema ve beş alt temaya göre işlenen verilerden hareketle, temin edilen 50 ders kitabı biçim ve içerik açısından tek tek incelenerek problem cümlesinde oluşturulan 5 alt çerçeveye göre kayıt altına alınmıştır. Ortaya çıkan benzerlikler ve farklılıklar ayırt edilerek dönemin ders kitabı yazma anlayışı bulgular kısmına yazılmış ve yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorumları

Cumhuriyetin ilanından günümüze (1923-2018) Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının incelendiği bu araştırmanın bulguları problem cümlesinde belirlenen 2 ana başlık altında yer alan 5 alt başlığa göre hazırlanmış ve yorumlanmıştır.

Biçim Özelliklerine Ait Bulgular (1)

Eğitimin vazgeçilmez araçlarından biri olan ders kitapları, birbirini tamamlayan iki ana gövdeden oluşur. Ders kitabının dış yapısını teşkil eden biçim, öğrencinin derse karşı besleyeceği olumlu duyguların ilk aşamasını oluşturur. Özellikle gelişim çağındaki öğrencilerde ders kitabının dış ve iç tasarımının etkisini daha yoğun görmek mümkündür. Öğrenciler için olduğu kadar, öğretmen açısından düşünüldüğünde de

eğitim etkinliklerinin tümünü kapsayan bir ders kitabı, her zaman el altında bulundurulması gereken bir kaynaktır. Bu açıdan bakıldığında ders kitaplarının biçimsel özelliklerini görsel ve eğitsel olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. Biçimsel özellikler denince; kitabın boyutu, ön-arka kapağı, içindekiler bölümü, ana metin, kitabın sırtı, kâğıt türü, cildi, puntosu gibi özellikler akla gelir.

Görsel Tasarım Özelliklerine Ait Bulgular (1.1.)

Cumhuriyetin ilanı ile 1990 dönemi arasındaki Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının genel fiziki özellikleri 16x25 ebadında hazırlanmışken 1994'ten sonraki ders kitapları 19x27 ebadında basılmıştır. Ders kitaplarının görsel tasarımı söz konusu olduğunda, eğitim teknolojisi alanında çalışan uzman kişilerin görüşlerini dikkate almak gerekir. 1994'e kadar geçen sürede okutulan ders kitaplarında bu durum görülmektedir. Bu açıdan incelenen ders kitaplarının boyutundan cildine, kâğıt kalitesinden yazı karakteri ve büyüklüğüne kadar genel fiziki özelliklerinin eksik olduğu söylenebilir. Ders kitaplarının boyutlarının öğrencilerin kullanımına uygun tasarlandığı, 1994'ten sonraki ders kitaplarında daha büyük boyutun tercih edildiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda 1994 sonrası ders kitaplarının yazı tipi ve boyutu önceki yıllara göre biraz daha büyümüş ve daha okunur yazı tipleri seçilmiştir.

1994 ve sonrası dönemlere ait ders kitaplarında beyaz kâğıt kullanılırken, önceki yıllara ait ders kitaplarında sarı kâğıt kullanılmıştır. Sarı kâğıt kullanımının, kitabın çabuk yıpranmasına neden olduğu ve öğrencinin kitabı okumasını güçleştirdiği söylenebilir. Ayrıca 1994 ve sonrası dönemlere ait ders kitapları 9 cm'den oluşan iki sütun şeklinde basılmışken 1994 öncesi Türk dili ve edebiyatı ders kitapları 12 cm'lik tek sütun halinde oluşturulmuştur. Bunlardan iki sütun halinde basılanların, öğrencilerin daha hızlı ve anlamlı okumalarına yardımcı olmak için tercih edildiği söylenebilir.

Görsel tasarım açısından en önemli özelliklerden biri olan metinlerin resimlerle desteklenmesi, 1994'ten sonra görülmektedir. Ancak Mehmet Kaplan'a ait 1970 baskılı kitapların bir-iki metninde adı geçen şairin karakalem çalışmasıyla resmi konmuş fakat bu yaklaşım, kitabın geneline yansımamıştır. Bununla birlikte 1994'ten sonraki ders kitaplarında yer alan metinlerde genellikle konuyla uyumlu resimler seçilmiş olsa da bu resimlerin orijinal ve metnin tamamına uygun olduğu söylenemez.

Ders kitaplarının tamamında sayfa tasarımı ve numaralandırmasında herhangi bir sorun olmamasına rağmen 1930 ve 1940'lı yılların ders kitaplarının "İçindekiler" bölümünün arkaya konması ve alt başlıkların kısa tutulması, kitaplarda geçen bölümlerin tamamının görülmesini engellemektedir. Cumhuriyetin ilanından 1950'lere kadar basılan ders kitaplarında "Sözlük, Kaynakça, Terimler Sözlüğü ve Dizin" bölümleri yoktur. 1950'den sonraki ders kitaplarının tamamında "Sözlük" ve "Kaynakça" bölümü yer almakta, üstelik Mehmet Kaplan'a ait 1976 baskılı kitaplara "Edebiyat Terimleri Sözlüğü"nün de eklendiği görülmektedir. Ayrıca Nihat Sami Banarlı'ya ait 1989 ve 1993 baskılı kitapların "Sözlük" bölümlerinin diğer dönemlere göre daha fazla olduğunu söylemek gerekir. Dikkat çeken bir diğer husus, 1930'dan bugüne Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının hiçbirinde "İndeks/Dizin" bölümüne yer verilmemesidir.

Ders kitaplarının tümünün dış tarafında karton kapak kullanılmıştır. 2000'den önceki ders kitaplarının hiçbirinde kapak resmine yer verilmediği gibi, kapak tasarımına da özen gösterilmemiştir. Sadece Mehmet Kaplan'a ait 1976 baskılı Lise-1 ders kitabının kapağında geleneksel bir Türk motifi yer almaktadır. Son dönem ders kitaplarının her birinin kapağında, öğrencileri kitap okumaya yönlendirmesi düşünülen bir resme yer verilmiştir. İncelenen tüm ders kitaplarının basımevi, yazar adı, basım yeri ve adresi yazılı olmakla birlikte; 1950'li yıllara ait olduğu tahmin edilen Vasfi Mahir Kocatürk'e ait iki kitabın basım yılı verilmemiştir.

1990'dan sonra Türk dili ve edebiyatı ders kitapları, eğitim alanında akademik çalışmalar yapan uzmanların da yer aldığı "Komisyonlar" tarafından hazırlanmış; bu sayede görsel tasarım konusu daha bilimsel bir şekil almış ve geçmiş yıllardaki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, son dönem ders kitaplarında da görsel tasarım açısından iyileştirmeler yapılabilir.

Eğitsel Tasarım Özelliklerine Ait Bulgular (1.2.)

İncelenen 50 ders kitabının %78'inin, görsel tasarım açısından olduğu kadar eğitsel tasarım açısından da çeşitli sorunlar içerdiği söylenebilir. 1994'ten önceki 25 ders kitabında daha çok edebî bilgi verilirken kitapların öğretim materyali özelliği göz ardı edilmiştir. Özellikle 1930-1940 yıllarının ders kitaplarının edebiyat tarihi ve antolojisi tarzında tasarlandığı görülmüştür. 1990 ve 2000 dönemi ders kitaplarında öğrencilerin

ilgisini çekecek renk ve resimler kullanılmıştır.

Ders kitabının hazırlanması sürecinde, kitabın değişik yönleriyle ilgili uzmanların bulunması, eğitim açısından daha yeterli ders kitaplarının hazırlanmasına katkı sağlamaktadır. Türk dili ve edebiyatı dersi kitabı hazırlanırken Türk dili, edebiyat, resim, tasarım, eğitim, psikoloji gibi alanlarda uzman kadrolara ihtiyaç vardır. 1990 öncesi kitapların tek yazar tarafından hazırlanması, eğitsel içeriğin göz ardı edilmesinde en büyük etkidir. 1990 ve 2000 dönemi ders kitapları her biri kendi alanında uzman 23 ve 28'er kişilik komisyonlar tarafından hazırlanmıştır. Komisyon üyeleri içinde Türk dili ve edebiyatı alanında çalışanlar yanında; eğitim teknolojisi, eğitim psikolojisi, eğitim programları ve öğretimi alanında uzman akademisyenler de yer almıştır. Bu tutum, hem işbirliği ve dayanışmayı sağlamış hem de önceki dönemlerde okutulan ders kitaplarının görsel ve eğitsel tasarım eksiklerini gidermeye çalışmıştır.

İçerik Özelliklerine Ait Bulgular (2)

Bir ders kitabının asıl amacı, içerik bölümünde kendini göstermektedir. Programa uygun bir içerik hazırlamak, uzmanlık gerektiren bir uğraştır. İçeriğin seçiminde; *“bireyin olgunluk düzeyi, sınıf düzeyi, hazır bulunuştuk, ilgi, fayda, öğrenme ve öğretme”* (Ceyhan, Yiğit: 2004) gibi birbirini tamamlayan ölçütler dikkate alınmalıdır.

Bilimsel İçerik Özelliklerine Ait Bulgular (2.1.)

Cumhuriyetin ilanından günümüze Türk dili ve edebiyatı ders kitapları, genel olarak dönemlerindeki eğitim programlarına uygun olarak hazırlanmıştır. Hatta Mustafa Nihat Özön'e ait 1950'li yılların ders kitaplarının başına Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan eğitim programındaki amaçlar bölümü de eklenmiştir. 1976'da ilk kez Türkiye dışındaki Türklerin edebiyatları da ders kitaplarına girmiştir.

Ders kitapları arasındaki en büyük ayırım metin konusundadır. Özellikle 1930 ve 1940 yılları başta olmak üzere 1994'e kadar 25 ders kitabında oldukça uzun metinler yer almaktadır. Bu tutum, ders kitaplarının o dönemlerde sadece yazar ve eserleri tanıtan bir araç olarak düşünüldüğünü göstermektedir. 1990'dan sonra düzenli olarak hazırlık çalışmaları, kelime çalışmaları, metin üzerine sorular, tür ve şekil çalışmaları gibi bölümler bulunmaktadır.

1955'te liselerin dört yıla çıkması ve 1993'te de kredili siteme geçilmesi nedeniyle

ders kitapları sayısı dörde çıkmıştır. Bu iki dönemde Türk dili ve edebiyatı Lise-1 ve Lise-3 ders kitapları değişmezken Lise-2 ders kitabı; a) İslamiyet öncesi Türk edebiyatından 18. yüzyıla kadar, b) 18. yüzyıldan Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatının millî edebiyat dönemine kadar olmak üzere ikiye bölünmüştür.

Metin seçiminde ilgili dönemlerin bilinen yazarları ve şairlerinin tanınmış eserleri alınmıştır. Bu durum Türk dili ve edebiyatı öğretiminde “*Yazar mı, eser mi, yoksa öğrencinin duygu ve düşünceleri mi dikkate alınmalı?*” sorusunu hatırlatmaktadır. Özellikle 1990’a kadar okutulan ders kitaplarında, yazar ve eser tanıtımıyla yetinildiği, öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarının ikinci plana bırakıldığı söylenebilir. Bu tutum, özellikle 12. yüzyıl ile 18 yüzyıl arasını işleyen bölümlerde kendini göstermektedir. Bu dönemler arası, bilindiği gibi divan edebiyatının hâkim olduğu yüzyılları karşılamaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin eserleri anlaması biraz daha zorlaşmaktadır. Bu açıdan ders kitaplarında anlaşılması zor metin parçalarının yer almasının öğrenciyi dersten soğutan bir unsur olduğu söylenebilir. Yine aynı dönemden, ama daha sade ve öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarıyla uyumlu metinlerin seçilmesinin öğrenci ve öğretmen açısından daha faydalı olacağı söylenebilir.

İncelenen ders kitaplarının ortak özelliği, hepsinin Türk dilini doğru kullanımı konusuna verdiği önemdir. Çünkü bazı kitapların ilk sayfalarında kitabın imlâ özellikleri verilmiş, bazılarında ise eski metinler sadeleştirilerek öğrenciler için daha anlaşılır hâle getirilmiştir. Özellikle destanlardan alınan metin parçalarının verildiği bölümlerde orijinal metnin sadeleştirildiği görülmektedir. Ayrıca gazel ve kaside türünde yazılmış şiirlerin altında günümüz Türkçesi ile sadeleştirildiği görülmektedir.

Konular genel olarak geçmişten bu güne edebiyat tarihinin akışına uygun şekilde verilmiştir ancak Mehmet Kaplan’a ait 1976 baskılı Lise-1 kitabında tarihsel sıra yerine tür sırası verilmiş ve bu durum önsözde, “*türlerin tarihsel gelişimine katkı sağlayacağı*” şeklinde açıklanmıştır. Bu tercih 2015 yılında değiştirilen Türk dili ve edebiyatı öğretim programında da esas alınmıştır. Ayrıca Mustafa Nihat Özön ve Kemal Demiray ile Abdurrahman Nisari’ye ait 1950 ve 1960’lı yıllara ait kitaplarda dil bilgisi bölümleri yer alırken diğer ders kitaplarında dil bilgisine yer verilmemiş, bunun yerine her sınıf için ayrı bir dil bilgisi kitabı basılmıştır.

Dil ve Anlatım Özelliklerine Ait Bulgular (2.2.)

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte tüm alanlarda olduğu gibi dil alanında da köklü değişiklikler yapılmıştır. Dilimizdeki bu değişim, içinde bulunduğumuz dönem de dâhil olmak üzere her dönemde tartışılmış, çeşitli öneriler getirilmiştir. Dilimizin içinde bulunduğu bu değişim, edebî ürünlerde olduğu gibi ders kitaplarında da kendini göstermiş; Türk dili ve edebiyatı ders kitabı yazarlar, savundukları dil anlayışlarını ders kitaplarına da yansıtmışlardır.

1990'dan önceki ders kitaplarının en önemli özelliği metinlerin uzun tutulmasıdır. Yer yer üç-dört sayfayı bulan metinler, öğrencinin dikkatini dağıtmakta ve anlaşılmayı zorlaştırmaktadır. Özellikle 1930 ve 1940 yıllarının Türk dili ve edebiyatı ders kitapları, sadece metinlerden oluştukları için “*Edebiyat Antolojisi*” özelliği arz etmektedir. Bu durum, öğrencinin metni tamamını görmesi için düşünülmüş olsa da dersin amaç ve hedefleri düşünüldüğünde öğrenciyi ezbere itmekte, kendi düşüncelerini ifade etme olanağını kısıtlamaktadır.

İncelenen ders kitaplarının hepsinde görülen ortak özelliklerden biri dil ve anlatıma verilen önemdir. Farklı dönemlerde yazılmalarına karşın incelenen 50 ders kitabı da öğrencilerin anlayabileceği bir dille kaleme alınmış; özellikle 1930-1940 yıllarının kitaplarındaki orijinal metinler dışında kalan bölümler bugün bile rahatlıkla anlaşılabilir düzeydedir. Mehmet Kaplan'a ait 1976 baskılı ders kitabı bir kenara bırakılırsa 1960'tan sonra düzenli olarak metin ve kelime çalışmaları yer almıştır. Yabancı kelime konusunda da titizlik gösterilmiş, mümkün olduğu kadar öğrencilerin anlamını bilmediği kelimeler kullanılmamıştır. Ancak özellikle edebiyat terimlerinin sıkça geçtiği metinlerde, gerek Arapça ve Farsça gerekse İngilizce ve Fransızca kelimeler kullanılmış; bu bölümlerde anlamayı kolaylaştırmak için kelime çalışmaları uzun tutulmuştur.

Ölçme ve Değerlendirme Özelliklerine Ait Bulgular (2.3.)

Çelik'e (2005) göre ölçme, “*insanda var olan niteliklerin ve yapıların gözlemlenip, gözlem sonuçlarının belli bir kurala göre sayı ve sembollerle ifade edilmesi işlemi*”; değerlendirme ise, “*elde edilen ölçümlerden bir anlam çıkarmak ve bir ölçüt yardımıyla karar verme sürecidir.*” Öğrenme ve öğretme süreci, iyi bir ölçme değerlendirme ile tamamlanır. Bu açıdan ders kitaplarında ölçme değerlendirmeye de

önem verilmeli, konu ve bölüm sonlarında yer alan sorularla öğrenci öğrendiklerini pekiştirebilmelidir.

Cumhuriyetin ilanından günümüze Türk dili ve edebiyatı ders kitapları ölçme ve değerlendirme açısından incelendiğinde dört farklı özellik ortaya çıkmaktadır. 1960'a kadar okutulan ders kitaplarında herhangi bir ölçme ve değerlendirme etkinlikleri görülmemiştir. 1960 yılından sonraki kitaplarda metin sonlarında metinle ilgili sorular hazırlanmakla birlikte; bazen sorular yazar tarafından uzun uzadıya cevaplandırılmıştır. 1970'li yılların ders kitaplarının sonlarında "*Alıştırmalar* başlığı altında değerlendirme soruları yer alırken 1990'lı yıllardan sonra ölçme ve değerlendirme, ÖSS ve ÖYS gibi sınavların da önem kazanmasıyla birlikte bölüm sonlarına yerleştirilen çoktan seçmeli sorularla sağlanmıştır.

Sonuçlar ve Öneriler

Cumhuriyetin ilanından günümüze Türk dili ve edebiyatı ders kitapları incelendiğinde, üç ana devir ortaya çıkmaktadır: 1930'dan 1960'a kadar geçen sürede, ders kitaplarının edebiyat tarihi ve edebiyat antolojisi tarzında hazırlandığı; içinde yer alan edebî metinler dışında başka herhangi bir bölüme yer veirmediği görülmektedir. Bu dönem kitaplarının, gerek görsel ve eğitsel tasarım gerekse bilimsel içerik ve ölçme değerlendirme açısından istenen düzeyde olmadıkları söylenebilir. Dil ve anlatım açısından dönemine göre sade bir dille ve Türkçenin gelişimi de düşünülerek hazırlanmış olmaları ise olumlu özellikleri olarak sayılabilir.

1960'tan 1994'e kadar yazılan ders kitapları, görsel ve eğitsel tasarım açısından yine yetersiz olmakla birlikte bilimsel içerik, dil ve anlatım, ölçme ve değerlendirme bölümlerinde gelişmeler gözlenmektedir. Özellikle 1970'li yıllardan başlanarak, ders kitapları edebiyat tarihi hüviyetinden biraz daha çıkarılmaya çalışılmış; metnin kavranması ve pekiştirilmesine yönelik sorular daha nitelikli bir hâl almıştır.

1994'ten sonraki Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının biçimsel içerikleri yanında özellikle eğitimsel tasarımlarında önemli değişiklikler olduğu görülmüştür. Bu dönemden sonra basılan ders kitapları incelendiğinde -önceki dönemlerin ders kitaplarından farklı olarak- özellikle bir eğitim-öğretim aracı olarak tasarım

özelliklerinin daha nitelikli hale getirildiği söylenebilir. Bu yönde yapılan çalışmaların en önemlisi, ders kitaplarının tek yazar yerine komisyonlara yazdırılmasıdır. Bu dönem kitaplarında Türk dili ve edebiyatı uzmanları yanında ölçme ve değerlendirme, program geliştirme, psikolojik danışma uzmanları yer almaktadır. Böylelikle daha nitelikli ve işlevsel ders kitapları hazırlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca seçilen metinler giderek kısalmış ve daha işlevsel bir özellik kazanmıştır. En önemli sorunlardan biri olan biçim sorunu üzerine gidilmiş, ders kitapları görsel ve eğitsel tasarım açısından öğrencilerin seveceği bir şekilde sokulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında daha sâde ve anlaşılır bir dil kullanımına özen gösterilmiş, bölüm içlerinde ve sonlarında ölçme değerlendirme bölümlerine yer verildiği görülmüştür.

Tüm bu incelemeler çerçevesinde, yeni Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının hazırlanması sürecinde şunlar önerilebilir: Türk dili ve edebiyatı dersi, öğrencinin aktif katılımıyla işlenen bir derstir. Bu açıdan ders kitabının önemi daha da artmaktadır. Yeni ders kitapları hazırlanırken görsel ve eğitsel tasarım daha nitelikli hâle getirilmeli, özellikle ders kitapları bilimsel içerik açısından geliştirilmelidir. Şöyle ki ders kitapları salt edebiyat tarihi anlayışına göre tasarlanmamalı, öğrencinin duygu ve hayalleri doğrultusunda seçilen metinler esas alınmalıdır. Böylelikle, Türk dili ve edebiyatı dersi, hem öğrencinin bu dersi daha çok sevmesini sağlayabilir hem de öğretmeni bilgi aktaran konumdan kurtarabilir.

Kaynakça

- CEYHAN, E. & YIĞIT, B. (2004). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara, Anı Yayınları
- ÇELİK, D. (2005). *Okullarda Ölçme Değerlendirme Nasıl Olmalı*. Ankara, MEB Yay.
- İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARI SEMPOZYUMU (1996). *Türkiye ve Almanya'da İlköğretim Ders Kitapları*. Ankara, Bizim Büro Basımevi
- KANTEMİR, E. (1976). *Türkiye'de Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi
- KAVCAR C. (1999). *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara, Engin Yayınevi
- KAYA, Z. (2005). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara, PegemA Yayınları
- KILIÇ, A. & SEVEN, S. (2002). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara, PegemA Yayınları
- KÜÇÜKAHMET L. (2001). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Yabancı Dil 4-8*. Ankara, Nobel Yayınları
- STRAUSS, A., & CORBIN, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park, CA: Sage.
- ŞİŞMAN, M. (2005). *Kitap Eleştirisi*. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 41.133-140
- TED (1986). *Ortaöğretim Kurumlarında Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi ve Sorunları*. Ankara, Şafak Matbaası
- YILDIRIM, A. & ŞİMŞEK, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara, Seçkin Yayıncılık.